

advent & kerst & epifanie 2020

Steunpunt liturgie

Adventsberichten

Handreiking

voor voorgangers en liturgiecommissies

© Steunpunt Liturgie

Teksten: Harrie de Hullu, Gerard Nederveen, Marijke Landlust, Anje de Heer

Inhoud

Bij de omslagfoto	3
Een bijbelleesrooster met afbeeldingen	3
Inspiratie- en ideeënboekje	3
Vespers	3
Jesaja, de vijfde evangelist	4
1^e zondag van Advent	6
Algemeen	6
Aanwijzingen voor de liturgie	7
Aanwijzingen voor exegese en prediking	8
2^e zondag van Advent	9
Algemeen	9
Aanwijzingen voor de liturgie	10
Aanwijzingen voor exegese en prediking	10
3^e zondag van Advent	11
Algemeen	11
Aanwijzingen voor de liturgie	12
Aanwijzingen voor exegese en prediking	13
4^e zondag van Advent	14
Algemeen	14
Aanwijzingen voor de liturgie	14
Aanwijzingen voor exegese en prediking	15
Kerstnacht	16
Algemeen	16
Aanwijzingen voor liturgie	16
Aanwijzingen voor exegese en prediking	17
Kerstochtendienst	18
Aanwijzingen voor de liturgie	18
Aanwijzingen voor exegese en prediking	19
Zondag na Kerst	20
Algemeen	20
Aanwijzingen voor de liturgie	20
Aanwijzingen voor exegese en prediking	20
Oudjaar	21
Aanwijzingen voor de liturgie	21

Aanwijzingen voor exegese en prediking.....	22
Zondag Epifanie	23
Algemeen.....	23
Aanwijzingen voor de liturgie.....	23
Aanwijzingen voor exegese en prediking.....	24
Liederen	25
Afkortingen:.....	25
Geluidsopnamen	25
Liederen bij Bijbelteksten.....	25
Liederen bij Jesaja	25
Liturgie algemeen	29
Liturgie online	29

Bij de omslagfoto

Een dode boomstronk. De toekomst van zo'n boomstronk is *afbraak*, meer niet. Maar onverwacht groeit er iets nieuws uit. Het is lente geworden, een nieuw begin. Nieuw leven uit een ogenschijnlijk ten dode opgeschreven stronk, een nieuwe toekomst. De winter ligt voor ons, maar midden in de winter is het beste nieuws lentedieuws. Een nieuw seizoen begint:

Uit de stronk van Isai schiet een telg op,
een scheut van zijn wortels komt tot bloei.

Een bijbelleesrooster met afbeeldingen

In het Bijbelleesrooster voor alledag zijn er per week (of feestdag) afbeeldingen opgenomen. Meestal is de profeet zelf in beeld. De afbeeldingen en de weekthema's zijn op elkaar afgestemd. In deze handreiking wordt daar steeds onder het kopje *Algemeen* op ingegaan.

Inspiratie- en ideeënboekje

De Jesaja-afbeeldingen spelen ook een rol in het *Inspiratie- en ideeënboekje* bij het project. Dit boekje is speciaal gemaakt met oog op beperkingen van de coronatijd. Het geeft ideeën en inspiratie voor het vieren thuis of in kleine kring.

Vespers

Ook dit jaar zijn er uitgewerkte vespers. Ze kunnen in de aangereikte vorm worden gebruikt, maar kunnen ook bouwstenen aanreiken voor eigen vespers. De vespers of onderdelen daarvan zijn ook heel goed bruikbaar voor vormen van vieren in kleine kring. Zie daarvoor ook het *Inspiratie- en ideeënboekje*.

Jesaja, de vijfde evangelist¹

*Dit alles is gebeurd opdat in vervulling zou gaan
wat bij monde van de profeet door de Heer is gezegd:
'De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren,
en men zal hem de naam Immanuël geven',
wat in onze taal betekent 'God met ons'.*

Matteüs 1 : 22, 23 NBV

Jesaja kennen we als één van de grootste en bekendste profeten uit het Oude Testament. Maar liefst 66 hoofdstukken groot is het Bijbelboek dat ook naar hem is vernoemd. Maar wie was hij, wat was hij, en waarom wordt er juist in het Nieuwe Testament zo vaak naar dit Bijbelboek verwezen?

In hoofdstuk 1 vers 1 lezen we dat Jesaja de zoon van Amos (niet de profeet) was, die in Jeruzalem leefde, en als profeet optrad in de periode 750-700 voor Christus. Hij was profeet in het tweestammenrijk Juda, en was een tijdgenoot van de 'kleine' profeten Micha en Hosea.

Het boek wordt meestal in drie hoofddelen onderscheiden: Jesaja 1 – 39, 40 – 45 en 56 – 66. Over het auteurschap van de diverse delen zijn boeken vol geschreven... Wat voor ons vooral belangrijk is dat het boek zich als één geheel aan ons presenteert.

Als profeet heeft Jesaja de boodschap van de HEER, de God van Israël, doorgegeven aan zijn volk.

Jesaja was geschiedschrijver ten tijde van koning Uzzia (2 Kronieken 26: 22) en in Jesaja 30: 8 lezen we hoe hij de opdracht krijgt zijn profetie in een boek te schrijven om het voor de toekomst te bewaren.

Pas in hoofdstuk 6 lezen we hoe Jesaja door de HEER tot het ambt van profeet werd geroepen. In eerste instantie wist hij dat hij uit zichzelf onwaardig en niet in staat was om dit te kunnen vervullen. Maar de HEER Zélf maakte hem geschikt! Hij reinigde en heiligde Jesaja, zodat hij als boodschapper Gods Woord door kon geven.

De tijd waarin Jesaja als profeet optrad was een onzekere tijd. Assyrië is nog het machtigste land in de wereld, maar Babel is in opkomst. De wereld is aan het veranderen en de mensen leven in angst. Zowel het tien- als het tweestammenrijk zoeken bondgenoten om aan hun dreigende lot van onderwerping door de grootmachten te ontkomen. Met Aram, met Assyrië zelf, met Egypte..... geen van die bondgenootschappen is een succes. Integendeel, beide rijken draaien zichzelf steeds meer vast in de ellende.

Veel profetieën hebben te maken met de situatie waarin het volk van Israël zich destijds bevond. Tegelijkertijd hebben die profetieën ook te maken met de toekomst van alle volken. Anders gezegd: veel van wat Jesaja profeteerde had betrekking op daar en toen, maar daar

¹ Tekst: Gerard Nederveen

bovenop profetieën voor de toekomst van heel de wereld. Vooral de profetieën over de Knecht van de Heer, waarin wij als christenen onze Heer Jezus herkennen, geven ons inzicht in Gods plan voor heel de wereld.

Jesaja en Advent

Deze Advent willen we het Bijbelboek Jesaja doorlopen. Juist in de tijd van Advent, waarin we in de kerk ons voorbereiden op de komst van de HEER, worden we herinnerd aan alle beloften die de HEER, de God van Israël, niet alleen aan zijn verbondsvolk, maar ook aan heel de schepping heeft gedaan! Naast oordeels-profetieën lezen we bij Jesaja de visioenen van Gods Vrederijk, en eindigt het boek met de nieuwe hemel en de nieuwe aarde.

Bij Matteüs vooral lezen we geregeld over hoe in het leven van Jezus de profetieën zijn vervuld. Maar ook in Handelingen en de brieven van Paulus worden vele citaten aangehaald uit het boek Jesaja. Daarom wordt Jesaja ook wel 'de vijfde evangelist' genoemd. Al in de eeuwen vóór de geboorte van Jezus klonk de goede boodschap: "... en men zal hem de naam geven: Immanuël ... God met ons."

LEESTIPS:

Dr. J. Dekker – LUISTEROEFENINGEN Jesaja ISBN 9789023922094

Dr. J. Dekker – LUISTEROEFENINGEN Profetieën van Jesaja ISBN 9789023926832

KIJKTIP:

<https://www.weetwatjegelooft.nl/les/jesaja/>

1e zondag van Advent

Algemeen

- Bij het begin van de adventstijd ligt de nadruk op het komen van God in deze wereld. Dat slaat in eerste instantie op de menswording van Jezus, maar het heeft ook betrekking op zijn wederkomst én op het (willen) ontvangen van God in het eigen leven. Deze lijnen lopen door elkaar heen. Met Advent start een periode van verwachting en bezinning. De meeste mensen zijn nog niet bezig met 'Kerst' en de aanloop daar naartoe. (Hoewel, reclame en commercie doen hun best.) Het zijn de donkere dagen van het jaar, wat mensen doet verlangen naar licht en geborgenheid. Advent gaat over het doorbreken van dat licht. En over de noodzaak daarvan in de duisternis die het leven vaak is. In dit project heeft dat een speciale spits: *Geef licht!* Niet uit onszelf maar vanuit dat wat we ontvangen. Dit moet niet gelijk de eerste zondag al de kern zijn. Zie daarvoor verder de exegetische aanwijzingen.
- Advent is het vervolg op de zondagen van november die in het liturgisch jaar altijd in het teken staan van de voleinding. Met Advent begint een nieuw liturgisch jaar. Niet hetzelfde als vorig jaar, want er is een jaar voorbij gegaan en niets is meer hetzelfde als toen. De jaarcyclus begint met het komen van de Heer en de verwachting van zijn komst. In zijn menswording, maar evengoed op de andere genoemde manieren. Het liturgisch jaar is wat anders dan het chronologisch doorlopen van Jezus' leven op aarde. Het gaat altijd om de diepere betekenis van zijn menswording en alles wat daarop volgt. Ieder jaar opnieuw gaan al die diepere lagen in 'gesprek' met het nu (en omgekeerd).
- Deze eerste advent zet de toon voor de adventszondagen die volgen. Het is ***zondag Ad te levavi, 'Tot u heb ik [mijn ziel] opgeheven'***. De adventstijd zet in met verlangen: het verlangen naar en het verwachten van God. Door dat verlangen wordt de hele adventstijd getekend, elke zondag op eigen wijze. Geef daarom ook ruimte in de liturgie voor stilte en voor liederen die dat verlangen versterken. Natuurlijk mag ook het vertrouwen in de redding door God worden uitgesproken. Maar heb geduld met het invullen daarvan want de verwachting mag spanning geven. Zo kan het door elk van de gemeenteleden in het eigen leven, hoe verschillend ook van elkaar, worden ervaren en vormgegeven. Aan de hand van Micha komt dit verlangen op kernachtige, soms scherpe wijze, naar boven. In de liturgie voor het aansteken van de Adventskaarsen komt het verlangen op alle Adventszondagen tot klinken in het lied 'Wij wachten op de Koning' (LB 461).
- **Jesaja:** Uit het Bijbelboek Jesaja staat deze zondag het toekomstvisioen van Jesaja 2: 1-5 centraal. We beginnen dit adventsproject, waarin vooral Jesaja 40-66 gelezen wordt, opzettelijk met een gedeelte uit de eerste hoofdstukken. Zo wordt zichtbaar dat de profetie in het Bijbelboek Jesaja een eenheid vormt. Op de eerste adventszondag, waarop het gaat over het komen van God in de breedste zin van het woord, zetten we in met een krachtig toekomstvisioen dat

typerend geacht mag worden voor de eerste hoofdstukken van het boek. Wie vorig jaar een adventsdienst had rond Micha 4:1-8 kan ook voor een ander gedeelte uit de eerste hoofdstukken kiezen.

- **Adventsbericht van de week: *Begin te dromen*.** In de afbeelding van deze week is Jesaja hier te zien in een schilderij van James Tissot (1898). De schilder maakte het bij Jesaja 2,1. De profeet vraagt de aandacht: opgeheven hand, een geconcentreerde blik vanonder de wenkbrauwen: *'Dit zijn de woorden van Jesaja, de zoon van Amos; het visioen dat hij zag over Juda en Jeruzalem'*. Begin te dromen!

Aanwijzingen voor de liturgie

- Zie voor de liturgie bij het ***aansteken van de adventskaarsen*** de uitgewerkte liturgie hiervoor.
- De klassieke ***introïtus*** of ***openingspsalm*** voor de eerste zondag van Advent is Psalm 25: 1-6. De tekst van vs. 1-2a is de antifoon, de psalmverzen zijn vs. 4-6. Deze psalm spreekt het verlangen uit naar God. Ook wordt het vertrouwen in de redding door God uitgesproken.
De psalm kan gelezen en gezongen worden. In de berijmde versie zij het de coupletten 1, 2 en 3. In dat geval kan de psalm gecombineerd worden met de antifoon bij de berijmde Psalm 25 (LB 432a²).
Kijk verder ook naar de andere versies van 25 in het LB, zoals 25a, b en c. Zeker als er niet gezongen kan worden, is dit een goede lees-/spreektekst. De kerkgangers, in de kerk én thuis, zijn actief betrokken in het spreken van de zin voor 'allen'.
- Het Oecumenisch leesrooster stelt voor als ***lezingen***:

Oude Testament:	Jesaja 63,19b-64,8 → <i>Wij gaan hier uit van Jesaja 2,1-5</i>
Psalm:	85
Brief:	1 Korintiërs 1,1-9
Evangelie:	Marcus 13,24-37
- Zoals bij het vorige punt aangegeven geeft het oecumenisch leesrooster voor deze zondag Jesaja 63: 19b-64: 8 aan. In plaats daarvan stellen wij Jesaja 2:1-5 voor, eveneens een bekende adventstekst. De opening van de adventsweken met dit toekomstvisioen laat de eenheid van het Jesaja-boek zien en past bij de kleur van de eerste adventszondag: het komen van God in de breedste zin.
Deze keuze sluit aan bij het Bijbelleesrooster voor alledag *Het beste nieuws. Adventsberichten*, het NBG-Bijbelleesrooster, het A-jaar van het Oecumenisch Leesrooster (2020-21 is een B-jaar) en diverse andere leesroosters c.q. dagboeken.

² Een korte bespreking van de antifonen uit LB 432 is te vinden op www.steunpuntliturgie.nl/liederen (onder 'Lied van de Maand' → archief → seizoen 2014-2015).

- **Liederen** voor deze zondag zijn vooral te vinden in de rubriek 'advent' in het Liedboek en andere bundels. Zie ook de liedsuggesties in het dagleesrooster. En verder het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.
- In het **dagleesrooster** van de komende week wordt gelezen uit Jesaja 2, 4, 5, 11 en 12.
- De **vesper** voor de week na Zondag 1 Advent heeft als invalshoek *Zie je al wat?* Lezingen: Jesaja 6 en Lucas 1,5-20

Aanwijzingen voor exegese en prediking³

Jesaja 2: 1-5 is een eerste adventsbericht in het Bijbelboek Jesaja. Het biedt een toekomstprofetie van ongekende kracht. Sprekende beelden nemen de hoorder of lezer mee naar een totaal veranderde wereld. In alle opzichten, wereldwijd. Elk van de beelden heeft zoveel dynamiek en kracht in zich dat je het voor je ziet, voelt en gaat geloven. Wie over deze tekst wil preken doet er goed aan eerst zelf de tijd te nemen deze werking te ondergaan.

Lees 2: 1-5 tegen de achtergrond van hoofdstuk 1. De tempel (1: 11-15), de aanrukkende volken (1: 5-9), en het wandelen in de weg die de Heer wijst (cf. 1: 21-31) komen zo in context te staan en krijgen kleur. Opmerkelijk is de harde taal van de profeet in hoofdstuk 1, terwijl de eerste tijd van Jesaja een relatief goede tijd was. Van Uzzia en Jotam geven Koningen en Kronieken betrekkelijk goede getuigenissen. Alleen wordt gemeld dat de offerhoogten niet verdwenen. Maar zo te horen aan Jesaja heerste er veel onrecht in Jeruzalem. Uiteindelijk zou dit een belangrijke reden voor de ballingschap worden. In deze context klinkt het goede nieuws van Jesaja 2: 1-5.

Door de eeuwen heen heeft deze profetie mensen aangesproken. Dat moet al in de dagen van de profeet geweest zijn. Niet voor niets citeert zijn tijdgenoot Micha de tekst vrijwel letterlijk. De haast tijdloze kracht van de tekst suggereert dat deze los staat van de context in Jesaja. Toch is dat niet het geval. Samen met hoofdstuk 1 is het indrukwekkende start van het profetenboek, waarin direct een aantal belangrijke thema's van het boek worden ingezet. Wie dat zelf wil ontdekken doet er goed aan de hoofdstukken 1-12 en 40-66 eens te lezen, of in ieder geval de gedeelten die de preekstof voor de komende weken vormen: hoofdstuk 40:1- 11, 49: 1-6, 52: 7-10, 56: 1-8 60: 1-6, 61: 10-62: 3 en 65: 17-25.

Jeruzalem (Sion) en de tempel krijgen een centrale plaats in het visioen. Dat komt in heel het boek terug. Zie ook het roepingsvisioen in Jesaja 6. Jeruzalem is de woonplaats van Jesaja, het politieke centrum en de plaats waar God in zijn tempel aanwezig is onder zijn volk. Opmerkelijk is dat de betekenis van de offerdienst in de tempel niet benoemd wordt. Jesaja spreekt alleen in negatieve zin over de offers (1: 11-15). Dit heeft tot de theorie geleid dat profeten als Jesaja en anderen zich tegen de cultus keerden en daar geen waarde aan hechten. Deze theorie verdient serieuzer genomen te worden dan soms gebeurt onder gereformeerde exegeten. Het is immers echt opvallend dat Jeruzalem een grote plaats heeft

³ Tekst van deze en alle volgende Aanwijzingen voor exegese: Harrie de Hullu

in dit visioen en in heel het boek Jesaja, maar niet als stad van de offers. In dit visioen gaat opmerkelijk veel kracht uit van Jeruzalem. Het brengt alle volken samen, brengt recht en vrede. Deze kracht gaat uit van het onderricht dat de Heer geeft in zijn tempel. Dit onderricht brengt een dynamiek op gang waarbij complete volken de weg op gaan van het leven met God.

Toch is het ondenkbaar dat de offers, als teken van verzoening en levenswijding hierbij geen rol spelen. Ze zijn onlosmakelijk verbonden aan het Jeruzalem van voor en na de ballingschap. De eerste hoorders hebben de geur van de offers geroken als ze de woorden over Jeruzalem hoorden. Jesaja 1 heeft wel kritiek op de misstanden bij de cultus (vgl. Jesaja 58 over het vasten) maar niet tegen de cultus op zich. Het onderwijs dat uitgaat van Jeruzalem is dat van de offers, van verzoening en levenswijding en uiteindelijk van het offer van de Dienaar van de HEER (Jesaja 53).

Juist vers 5 maakt het tot een mooie tekst bij de start van advent. De profeet maakt hier de beweging van het grote toekomstperspectief naar de eigen tijd. Zo gaan we in de adventstijd kerst en onze eigen tijd in het perspectief van de grote adventsverwachting zien. In plaats van ontrouw en onrecht (hoofdstuk 1) wordt een uitzicht getekend op rechtspraak en heilzaam onderricht. De eerste vage contouren van een Andere Leider komen hier in beeld. Laat deze preek aan de ingang van de adventstijd vooral een uitnodigende toon hebben. In onze donkere tijd zien we Licht. Het is nog een blik in de toekomst, maar we gaan in de richting van het Licht.

2^e zondag van Advent

Algemeen

- Deze zondag wordt wel *Populus Sion* – Volk van Sion – genoemd naar de beginwoorden van de introïtusantifoon van deze zondag (Jes. 19: 19): *Volk van Jeruzalem, dat op de Sion woont, je hoeft niet meer te huilen...* De combinatie met Psalm 80, ook een vaste psalm voor deze zondag is sprekend: *Laat uw kracht ontwaken, kom, en red ons. Keer ons lot ten goede, toon uw lichtend gelaat en wij zijn gered.*
- Op de tweede zondag van advent beweegt de verwachting zich in de richting van Christus' eerste komst. Het geluk waar God mee komt – denk aan de toekomstdroom van Jesaja 2 - begint werkelijkheid te worden als Gods Zoon op aarde komt. In Jesaja 40 klinken stemmen die in die richting wijzen. Vijf eeuwen later klinkt de stem van Johannes de dooper, de wegbereider voor de Heer. De kracht van een sprekende profetie (Jesaja 40) en een markante Godsmen (Johannes de dooper) beheersen deze tweede adventszondag.

- **Adventsbericht van de week: *De weg vooruit*.** De afbeelding van deze week toont Jesaja geschilderd door Rafaël (1512). Hij laat een tekst zien, onderdeel van een boekrol. Alsof hij zegt: kijk, zie je deze woorden? Lees ze, want ik geef je ze door namens God. Lees ze en laat ze tot je doordringen, ze wijzen de weg, *De weg vooruit!*

Aanwijzingen voor de liturgie

- Zie voor de liturgie bij het ***aansteken van de adventskaarsen*** de uitgewerkte liturgie hiervoor.
- De klassieke ***introïtus*** of openingspsalm voor de eerste zondag van Advent is Psalm 80: 2,3,18,20. De tekst van de antifoon is ontleend aan Jesaja 30: 19. In de berijmde versie worden de coupletten 1 en 2 gezongen. Dat kan gecombineerd worden met de antifoon bij de berijmde psalm in LB 432b⁴).
- Het Oecumenisch leesrooster stelt voor als ***lezingen***:

Oude testament:	Jesaja 40,1-11
Psalm:	80,1-8
Brief:	2 Petrus 3,8-13
Evangelie:	Johannes 3,22-30 Suggestie: Marcus 1,1-8
- Als evangelielezing voor deze zondag geeft het Oecumenisch leesrooster Johannes 1: 9-28 aan. Als alternatief kan in dit Marcusjaar ook gekozen worden voor Marcus 1: 1-8 waar, evenals in Johannes 1, de dooper geïdentificeerd wordt met de stem uit Jesaja 40.
- **Liederen** voor deze zondag zijn vooral te vinden in de rubriek 'advent' in het Liedboek en andere bundels. Zie ook de liedsuggesties in het dagleesrooster. En verder het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.
 - Bij Jesaja 40 is bijzonder op zijn plek LB 439 'Verwacht de komst des Heren'. Verder liederen over Johannes de Doper, zoals bijvoorbeeld LB 456a of b. Zie ook LB 315 'Heb dank, o God van alle leven' (zie o.a. couplet 3).
- In het **dagleesrooster** van de komende week wordt gelezen uit Jesaja 40, 41, 4 en 43.
- De **vesper** voor de week na Zondag 2 Advent heeft als invalshoek *Wie ben jij dan wel?* Er wordt gelezen uit Jesaja 7,10-15 en Lucas 1,26-38.

Aanwijzingen voor exegese en prediking

In Jesaja 40: 1-11 komt de adventsboodschapper voor het voetlicht. Het beste nieuws heeft stemmen nodig die het laten horen. Jesaja 40: 1-11 komt in dit leesrooster tegen de

⁴ Een korte bespreking van de antifonen uit LB 432 is te vinden op www.steunpuntliturgie.nl/liederen (onder 'Lied van de Maand' → archief → seizoen 2014-2015).

achtergrond te staan van de profetie van Jesaja 1-39, geconcentreerd in de tekst van vorige week: Jesaja 2: 1-5. We ontdekken verbanden binnen Jesaja en 'Deutero-Jesaja'.

De vraag wie Jesaja 40-66 geschreven heeft is theologisch interessant. Is het een toevoeging aan het boek Jesaja door één of meer profeten uit de traditie van Jesaja? Of heeft Jesaja zelf teksten geschreven die pas later bekend gemaakt werden? Voor de prediking maakt het niet veel uit. Vast staat wel dat dat er inhoudelijke verbanden zijn. Nu in deze adventsperiode dit rooster – *Het beste nieuw. Adventsberichten* – en ook het NBG-leesrooster uit het eerste deel van Jesaja en uit Jesaja 40-66 lezen is dit een mooie kans om die verbanden te laten zien.

Wie Jesaja 2: 1-5 en 40: 1-11 naast elkaar legt ziet in beide gedeelten Jeruzalem, de stad waar God bij zijn volk woont. Het is het middelpunt waar alles naar toe beweegt. In Jesaja 2 is dit een toekomstdroom, in Jesaja 40 klinken stemmen om het goede nieuws te brengen in de ellendige situatie van de ballingschap. Het klinkt als een opdracht en een bemoediging.

Sprekend is in hoofdstuk 40 het contrast tussen de menselijke zwakheid en de kracht waarmee God in actie komt. Deze actie begint met de terugreis vanuit Babel naar Jeruzalem, maar blijkt daarmee niet voltooid te zijn. Johannes de dooper kan de woorden uit vers 3 op zichzelf toepassen (Johannes 1: 23). Het komt vaker voor dat profetenwoorden nog maar een begin van vervulling krijgen als Israël terugkeert uit de ballingschap. Pas als Christus komt en een gemeente uit alle volken rond hem samen komt zie je die beweging groter worden. Dan worden ook wij er onderdeel van.

Wie gaat er op weg? Welke weg moet gebaad worden? Veel uitleggers denken aan de weg om door de woestijn naar Jeruzalem te reizen, maar J.L. Koole (COT) verdedigt op goede exegetische gronden dat vers 3 in de oudtestamentische context moet betekenen dat God naar zijn volk toe komt. Daarvoor moet de weg bereid worden. Deze uitleg past goed wanneer de dooper deze tekst op zichzelf toepast. Voorbereiding op het komen van God tot zijn volk. Dat is ook de boodschap van de tekst in onze tijd. Vers 4 is de opdracht de (geestelijke) obstakels uit de weg te ruimen. Hier beweegt de exegese zich als vanzelf in de richting van de preek. Denk aan Christus komst in de dagen van Johannes de dooper. En aan zijn komst in ons leven. Aan welke obstakels moet je dan denken? Welke wonderen moeten er gebeuren om die op te ruimen? Wat is het goede bericht?

3^e zondag van Advent

Algemeen

- De derde Adventszondag wordt *Gaudete* genoemd, *Wees blij*. Dat is ontleend aan Filippenzen 4: 4-6, de introïtusantifoon. Deze zondag is een moment om de duisternis wat extra te laten oplichten. De liturgische kleur paars licht vandaag even op naar

roze.

Voor de Jesajalezing van deze zondag bladeren we even vooruit naar 65:17-25: 'Er zal alleen maar blijdschap zijn en groot gejuich om wat ik schep' (vers 18).

- **Adventsbericht van de week: *Zijn we er klaar voor?*** Deze week de profeet Jesaja met een afbeelding van Rien Poortvliet. deze week toont Jesaja geschilderd door Rafaël (1512). We worden onderzoekend aangekeken. Een vinger wijst in onze richting. Hij zou net gevraagd kunnen hebben: *Zijn we er klaar voor?* En nu wacht hij op antwoord. Nou? Wat is je antwoord? Ben jij, zijn wij er klaar voor? Denk er over na en laat het me dan weten!

Aanwijzingen voor de liturgie

- Zie voor de liturgie bij het ***aansteken van de adventskaarsen*** de uitgewerkte liturgie hiervoor.
- De klassieke openingspsalm - ***introïtus*** - voor de eerste zondag van Advent is Psalm 85: 2,5,10,12. De tekst van de antifoon is ontleend aan Filippenzen 4: 4-5. In de berijmde versie worden de coupletten 1 en 2 gezongen. Dat kan gecombineerd worden met de antifoon bij de berijmde in LB 432c⁵).
- Het Oecumenisch leesrooster stelt voor als ***lezingen***:

Oude testament:	Jesaja 65,17-25
Psalm:	126
Brief:	1 Tessalonicenzen 5,12-24
Evangelie:	Johannes 3,22-30
- **Liederen** voor deze zondag zijn vooral te vinden in de rubriek 'advent' in het Liedboek en andere bundels. Zie ook de liedsuggesties in het dagleesrooster. En verder het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.
- **Lied** In het bijzonder:
 - Psalm 85. Zoals hierboven gezegd, is dit vanouds de openingspsalm van de 3de Adventszondag. Zie vooral vers 7)'Breng ons weer tot leven, dan zullen wij ons in u verheugden'. Vanuit de post-exilische context vraagt dit vers om blij gemaakt te worden met de openbaring van Gods heil. Wil je deze psalm laten klinken, met dit accent, kijk dan eens naar LB 85a 'Nu mag het land onder uw glimlach liggen'. Als zingen niet kan, dan kan dit heel mooi in beurtspraak: een goede!) voorlezer voor de verzen en de kerkgangers samen het refrein.
- In het **dagleesrooster** van de komende week wordt gelezen uit Jesaja 43, 45, 47, 48, 49 en 50.
- De **vesper** voor de week na Zondag 3 Advent heeft als invalshoek ***Ben je er klaar voor?*** Er wordt gelezen uit Jesaja 8,1-10 en Lucas 1,46-55

⁵ Een korte bespreking van de antifonen uit LB 432 is te vinden op www.steunpuntliturgie.nl/liederen (onder 'Lied van de Maand' → archief → seizoen 2014-2015).

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Jesaja 65: 17-25 brengt het goede nieuws in schitterende glans. We hebben hier opnieuw een profetie die aansluit bij die van Jesaja 2: 1-5. Wie in de preek Jesaja 65 wil laten stralen doet er goed aan het eerder bereekte uit Jesaja 2 nog eens op te slaan en deze beide teksten naast elkaar te leggen. Wat valt op?

Er zijn opmerkelijke overeenkomsten. Zoals we Jesaja 2: 1-5 in de context van Jesaja 1 lazen, zo laat ook Jesaja 65 zich verstaan als een woord op zijn tijd. Daarbij kunnen we in het midden laten of de profetie tijdens of na de ballingschap gesproken is en of er sprake is van een latere bewerking. De manier waarop de profeet de glansrijke toekomst verwoordt is duidelijk in contrast tot het uitzichtloze heden (vers 17b). De uitbundige vreugde staat tegenover het gewezen en geweeklaag (vers 18,19), gezondheid en lang leven (vers 20) tegenover de erbarmelijke omstandigheden waarin kinderen en volwassenen jong sterven. Ieder onderdeel van de profetie heeft zijn keerzijde in de omstandigheden ten tijde van de profetie. En dan maakt het niet eens zoveel verschil of dat nu vroeg in de ballingschap was of juist na de ballingschap. Opvallend is dat de uitbreiding die Micha 4: 4 geeft aan de profetie van Jesaja 2 ook hier terugkomt (65: 21-23).

Vers 17 belooft een radicale vernieuwing: een nieuw geschapen kosmos. Daar zitten twee kanten aan. Aan de ene kant mag je vertrouwen dat een wereld van volmaakt geluk echt mogelijk is. Aan de andere kant: pas als er een nieuwe wereld komt is het zo ver. Het volmaakte geluk wordt op eschatologische afstand geplaatst. (Dit raakt precies het roze van de derde adventszondag: volgende week zitten we nog steeds in het donker en niemand weet hoe lang het nog duurt voordat het volmaakte licht doorbreekt!)

Merk op hoe groot de vreugde is, bij het volk en bij God zelf.

Enkele aandachtspunten voor de preek:

Het is een woord op z'n tijd. God geeft wat je in het lijden van nu mist (vgl. Romeinen 8: 18). Schets in de preek hoe dat in de dagen van Jesaja 65 goed nieuws was en breng ook in het lijden van vandaag goed nieuws.

Let op de sterke verticale dimensie. De profeet laat in alles Gods krachtige aanwezigheid zien. Het gaat over Jeruzalem, de stad waar God aanwezig is. Besteed in dit verband ook aandacht aan vers 24.

In dit adventsbericht komt de komende Christus niet ter sprake. Of toch? Vers 25b spreekt over een wereld zonder kwaad en onheil. Zo'n wereld kennen we nog niet. En als die er komt, passen ik en mijn hoorders dan in die wereld? Alleen de komst van Christus kan zo'n wereld brengen en zorgen dat er voor de zondaar plaats is.

4^e zondag van Advent

Algemeen

- Tussen deze vierde Adventszondag en het Kerstfeest zelf liggen nog vier dagen. Met het weekthema kun je zeggen *Het is bijna* zover, maar dan wel zo dat de nadruk komt te liggen op het gegeven dat het nog steeds *niet* zover is. Het is nog steeds *Advent*. En dat betekent *verwachting*, maar ook volhouden! Anders gezegd: verwachten betekent ook *uithouden*, zolang als de vervulling er nog niet is. [En wat uithouden betekent, hebben we het aflopende jaar wel ondervonden!]
- Zo kijken we op de laatste zondag voor kerst uit naar het komen van de Heer. Dat doen we door uit de verhalen te lezen die direct aan het kerstverhaal voorafgaan: Matteüs 1 of Lucas 1. In het B-jaar geeft het Oecumenisch leesrooster als evangelielezing Lucas 1:26-38 aan, de aankondiging aan Maria. Daarna duurde het nog 9 maanden...
- **Adventsbericht van de week: *Het is (bijna) zover*.** De Jesaja van deze week is door een 13de-eeuwse iconenschilder afgebeeld. Net als de Jesaja van de tweede zondag van Advent toont hij een tekst. Tegelijk kijkt hij het beeld uit. Hij ziet iets, iets wat hem verrast? Iets waar hij de kijker op wil wijzen? Hij steekt zijn hand zijwaarts omhoog, in kijkrichting: Zie, *het is bijna zover*. Wij zien het nog niet. De profeet wel?

Aanwijzingen voor de liturgie

- Zie voor de liturgie bij het ***aansteken van de adventskaarsen*** de uitgewerkte liturgie hiervoor.
- De klassieke ***introïtus*** voor de laatste zondag van Advent is Psalm 19: 1,2, met daarbij een antifoontekst die gebaseerd is op Jesaja 45: 8. In de berijmde versie worden de coupletten 1 en 2 gezongen. Dat kan gecombineerd worden met de antifoon bij de berijmde in LB 432d⁶).
- Het Oecumenisch leesrooster stelt voor als ***lezingen***:

Oude testament:	2 Samuel 7,4-16 uit Jesaja: 49,1-6
Psalm:	132
Brief:	Romeinen 16,25-27
Evangelie:	Lucas 1,26-38
- Als oudtestamentische lezing noemt het Oecumenisch leesrooster 2 Samuël 7:4-16. Om aan te sluiten bij de Jesaja-lezingen thuis vervangen we die lezing in deze handreiking door Jesaja 49:1-6, een tekst waar de evangelielezing uit Lucas 1 nauw bij aansluit.

⁶ Een korte bespreking van de antifonen uit LB 432 is te vinden op www.steunpuntliturgie.nl/liederen (onder 'Lied van de Maand' → archief → seizoen 2014-2015).

- **Liederen** voor deze zondag zijn vooral te vinden in de rubriek 'advent' in het Liedboek en andere bundels. Zie ook de liedsuggesties in het dagleesrooster. En verder het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.
- In het **dagleesrooster** van de komende week wordt t/m woensdag, 23/12, gelezen uit Jesaja 51 en 52

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Jesaja 49: 1-6 is één van de heilsprofetieën in het boek Jesaja waarin een persoon centraal staat. Al in het begin van het boek staan zulke profetieën. Mooie voorbeelden zijn 9: 5,6 en 11: 1-5. Een meer uitgewerkt beeld van de komende leider geven de liederen over de dienaar van de Heer: 42: 1-9, 49: 1-6, 50: 4-9 en 52: 13-53: 12. Het tweede lied past onder andere vanwege de aandacht voor de afkomst van deze dienaar heel mooi op de zondag voor kerst. De evangelielezing uit Lucas 1: 26-38 herinnert in meer dan één opzicht aan dit lied.

Het draait in dit lied om drie dingen: de afkomst van de knecht, zijn lijdensweg en zijn universele betekenis. Dit laatste klinkt direct al in de aanhef, maar wordt pas duidelijk aan het slot van lied.

De dienaar noemt zijn afkomst en zijn lijdensweg in spanning ten opzichte van elkaar.

Vers 1b en 5a noemen zijn afkomst. Het gaat te ver om hierin de aankondiging van de maagdelijke geboorte te zien. Wel krijgt de zwangerschap zoveel aandacht dat duidelijk wordt dat de knecht zich op dit punt onderscheidt. De puzzelstukjes, die door de boodschap van Gabriël op hun plek vallen, worden in dit lied al neergelegd.

Goed nieuws is alleen mogelijk door zo'n wonderlijke geboorte. In het adventsbericht van vorige week zagen we dat de wereld alleen nieuw kan worden door een nieuwe scheppingsdaad (Jesaja 65: 17). Zo is ook een nieuwe schepping van de mensen nodig, te beginnen bij deze bijzondere geboorte.

Deze afkomst (vers 2) maakt hem tot een profeet van uitzonderlijke kracht. Hier divergeren het knecht-lied en de profetie van Gabriël. Waar de Knecht zich als profeet presenteert, kondigt Gabriël een koning uit de dynastie van David aan. Maar dit komt weer bij elkaar als de Heer in vers 5 vertelt dat deze dienaar de stammen van Israël komt herstellen. Hij is een profeet met koninklijke, davidische allure.

In schril contrast tot deze afkomst en statuur staat zijn lijdensweg, vers 4. Zijn inspanning vraagt alles van hem en blijkt zinloos. In de volgende knechtliederen, Jesaja 50: 4-9 en 52: 13-53: 12 zal deze spanning nog scherper in beeld komen. Het zal een lijdensweg blijken zoals er nooit geweest is en nooit meer komen zal. Dat is in Jesaja 49 nog niet in beeld.

Toch is de afwijzing van de dienaar in vers 5 en 6 aanleiding nog op zijn afkomst terug te komen. En dan blijkt dat de dienaar met zijn hoge afkomst, die zo vernederend werd afgewezen door zijn volk een Licht voor alle volken wordt. Hier ontaardt de spanning van het lied zich in een grandioos vergezicht.

De adventsboodschap van dit lied weerklinkt in de boodschap van Gabriël. Het plaatst de woorden van de engel in een grootse en hoopvolle context.

Op de zondag voor kerst mag een preek over dit lied inzoomen op vers 1b en 5a, het mysterie van de wonderlijke geboorte. Een wonder dat Dienaar kracht geeft, afwijzing bezorgt en hem uiteindelijk tot redder van de wereld maakt. Het beste nieuws!

Kerstmacht

Algemeen

- De kerstmachtdienst is een moment om mensen te ontvangen die niet (meer) vertrouwd zijn met de kerkgang. Het is een uitgelezen gelegenheid om iets te laten zien van wat de kerk te bieden heeft op het gebied van liturgie en verkondiging. Heb oog voor de toegankelijkheid ('laagdrempeligheid'), maar vertoon juist in deze nacht stijl! Veel bezoekers verlangen juist naar een stijlvolle, verzorgde dienst, sommigen ook met de wens iets van vroeger te herkennen, vaak ook met de wens tot rust en stilte.
- Tegelijk is de kerstmachtdienst ook een scharniermoment in de gang van het jaar en daarmee de gang die we als kerk, als kerkgemeenschap ter plaatse, maken. Want dit is de nacht waarin verwachting over gaat in vervulling! Door in de huid van dit grote moment uit de geschiedenis van het heil te kruipen, krijgen we kracht en vertrouwen voor het nu. Als God het beloofd gaat verwachting over in vervulling! Zo kunnen we verder, onderweg naar de toekomst.
- Vandaag gaan de Adventsberichten over in *Het beste nieuws*. **Het beste nieuws van Kerst is: Een kind is ons geboren.** Geen Jesaja in beeld dit keer. Wel de namen die het kind zal dragen. Ze zijn verwerkt in een glas in lood-raam. Zo lichten ze op:
 - Wonderbare raadsman
 - Goddelijke held
 - Eeuwige vader
 - Vredevorst.

Aanwijzingen voor liturgie

- Wie in de afgelopen weken ieder zondag een kaars heeft aangestoken kan de brandende kaarsen op het kerstfeest laten staan. Ze branden dan al voor de dienst. Het aansteken van steeds een volgende kaars en het aftellen naar kerst is op de vierde adventszondag afgerond, maar de kaarsen blijven branden gedurende de hele kersttijd.

- De klassieke openings- of introïtuspsalm voor de kerstnachtdienst is Psalm 2. Een psalm om in zijn geheel te zingen. De psalm is betrekkelijk onbekend, maar sluit naadloos aan bij de beleving van onrust in de wereld die juist in de laatste weken van het jaar zo gevoeld wordt.
- Als lezingen reikt het Oecumenisch leesrooster aan:

Oude testament:	Jesaja 8: 23b-9:7
Psalm:	96 (overweeg ook LB 96a-b)
Brief:	Titus 2: 11-14
Evangelie:	Lucas 2: 1-20 (wie in de morgendienst ook uit Lucas 2 wil lezen kan kiezen voor een kortere lezing.)
- Naast de genoemde psalmen is er een overvloed aan kerstliederen in alle mogelijke genres. Het is een mooie uitdaging de dienst zo in te richten dat de verschillende klanken niet tot een bonte kakofonie worden maar tot een harmonisch geheel waarin de delen elkaar versterken.
- Suggesties:
 - Bekende Engelse carols (melodieën): LB 443, 479, [481], 496, 498, 503, 505, 506, 507;
 - Kinderliederen: LB 485, 497, 504, 509
- Op donderdag 24 december wordt gelezen uit Jesaja 52 en 53 (52,13-53,2a). Veelzeggend.
- Gedichten zijn er vele. Het is niet de kunst om een gedicht te vinden, wel om een gedicht te vinden dat de horizon opent en het overwegen stimuleert, een tekst dus die niet appelleert aan voor de hand liggende en daardoor al te gemakkelijke gedachten en emoties.

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Een preek in de kerstnacht over Jesaja 9: 5,6 betekent dat we binnen het boek Jesaja terugbladeren naar de hoofdstukken die de profeet voor de ballingschap heeft gesproken. In dit geval vermoedelijk in de tijd van Achaz. Bedenk overigens dat de ballingschap in die dagen voor de eerste Israëlieten al begon; in de tijd van Achaz werden enkele stammen in het noorden in ballingschap gevoerd (2 Koningen 15: 29). Het is juist rond die tijd dat Jesaja spreekt over licht voor deze streken (8: 23). In deze vroege profetie van heil na de ballingschap duidt Jesaja een kernmoment aan dat als een als de basis gezien moet worden van alle volgende profetieën: de geboorte van een kind. In 49: 1-6 werd deze lijn verder uitgewerkt. De dienaar van de Heer, geboren uit een bijzondere zwangerschap, wordt de Redder van de wereld.

Eerst, in vers 3,4, lijkt het dat het einde van onderdrukking en ballingschap het goede nieuws is. Maar vers 5 en 6 dringen door tot de bodem. Er wordt een kind geboren. 'Ons' wijst in dit verband op zijn betekenis voor velen. Zijn namen in vers 5b maken duidelijk dat dit kind meer dan een mens is en juist daarom van zo grote betekenis kan zijn. De beelden van het

komende rijk verbinden een gelukkige toekomst aan de persoon van dit Kind. Niet eerder klonk zo duidelijk het goede nieuws van kerst. Proef in de laatste woorden van vers 6 de liefde en gedrevenheid van God!

In de preek mag centraal staan dat dit alles niet zonder het Kind kan. Dat is ook het goede nieuws voor onze tijd.

Kerstochtendienst

Aanwijzingen voor de liturgie

- Wie in de afgelopen weken ieder zondag een kaars heeft aangestoken kan de brandende kaarsen op het kerstfeest laten staan. Ze branden dan al voor de dienst. Het aansteken van steeds een volgende kaars en het aftellen naar kerst is op de vierde adventszondag afgerond, maar de kaarsen blijven branden gedurende de hele kersttijd.
- De klassieke openings- of introituspsalm voor de Kerstmorgen is Psalm 98. De antifoon is Jesaja 9,5. Om te zingen bij de berijmde psalm: LB 467c.
- Als lezingen reikt het Oecumenisch leesrooster aan:
Oude testament: Jesaja 52,7-10
Psalm: 98. Zie ook LB 98a – speciaal voor kerstmorgen!
Brief: Hebr. 1,1-12
Evangelie: Johannes 1,1-14
- De Jesajalezing is 52: 7-10, de klassieke lezing voor de kerstochtend: 'Hoe welkom is de vreugdebode'. Het thema 'Het beste nieuws' krijgt daarmee een feestelijk accent. Kerst betekent: blij nieuws en blij reacties. Uit het kerstevangelie zijn verschillende teksten mogelijk. Denk aan de berichtgeving door de engel aan de herders (Lucas 2: 10-12) of de proloog van Johannes over het vleesgeworden Woord (Johannes 1: 1-14, de klassieke evangelielezing voor de kerstmorgen). De evangelieverhalen rond kerst zijn vol van goed nieuws gebracht door engelen en mensen.
- **Liederen** zijn er vele, en in alle mogelijke genres. Ook nu geldt: het is een mooie uitdaging de dienst zo in te richten dat de verschillende klanken niet tot een bonte kakofonie worden maar tot een harmonisch geheel waarin de delen elkaar versterken.
- Suggesties:
 - Bekende Engelse carols (melodieën): LB 443, 479, [481], 496, 498, 503, 505, 506, 507;
 - Kinderliederen: LB 485, 497, 504, 509
- Zie ook het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.

- **Gedichten** zijn er vele. Het is niet de kunst om een gedicht te vinden, wel om een gedicht te vinden dat de horizon opent en het overwegen stimuleert, een tekst dus die niet appelleert aan voor de hand liggende en daardoor al te gemakkelijke gedachten en emoties.
- In het **daglesrooster** wordt op eerste en tweede Kerstdag gelezen uit Jesaja 55. Daarna gaat het verder met Jesaja 56, 57, 58 en 59.

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Eerst over de tekstkeuze. In deze handreiking wordt Jesaja 52: 7-10 uitgewerkt. Kerst als vreugdebode. Er is veel voor te zeggen om een nieuwtestamentische tekst als Lucas 2: 10-12 of Johannes 1: 14 te kiezen en hierbij Jesaja 52: 7-10 op de achtergrond te laten meespreken. Ook daarbij kan de onderstaande tekst op weg helpen.

Jesaja 52: 7-10 sluit aan bij de profetenlezing van de tweede adventszondag, 40: 1-11. De boodschap is dezelfde: Sions God is koning, het volk wordt getroost en bevrijd. Concreet betekent dit in de 6^e eeuw voor Christus: terugkeer uit Babel. Maar het perspectief rijkt verder (vgl. de klassieke kerstpsalm 98). Paulus kan deze tekst dan ook betrekken op de verkondiging van Christus in Romeinen 10: 15.

Wat betekent deze tekst op het kerstfeest? Om te beginnen denk je aan het goede nieuws dat Jezus geboren is. De engel in de kerstnacht gebruikt hetzelfde werkwoord 'euangelizo' dat in de L26 EN VERDER. wordt gebruikt om de vreugdebode, de 'euangelizomenos' aan te duiden.

Maar het gaat nog een slag dieper: het kerstgebeuren zelf is een vreugdebode. Door zijn menswording profeteert Christus van Gods genade voor mensen en de komende vrede. Voor Israëlieten die vijf eeuwen na de ballingschap nog weinig van Gods koningschap merken en voor christenen die de coronacrisis als uitzichtloos ervaren geeft de geboorte van Christus zekerheid: God gaat tot het uiterste om zijn vrede werkelijkheid te laten worden.

Merk de beweging in de tekst op. Het begint met een enkeling: de vreugdebode. Het breidt zich uit naar de wachters die de eerste tekenen van Gods terugkeer zien en loopt uit op een volksbrede jubel. Deze beweging gaat samen op met een intensivering van Gods handelen: eerst de aankondiging, dan de eerste tekenen en tenslotte de wereldwijde redding.

De boodschap, die vol is van evangelie, is ingebed in een drievoudig appèl op de hoorders. Allereerst worden we opgeroepen de vreugdebode te verwelkomen, open te staan voor het goede nieuws.

Het tweede appèl is 'Hoor'. Luister naar de wachters, naar hen die de eerste tekenen van Gods redding al opmerken. In het horen naar Gods stem en in het opmerken van Gods werk heeft de een de taak voorop te gaan en de ander te volgen.

En tenslotte, hoe meer er van Gods werk te zien komt, des te breder wordt het gejubel

Zondag na Kerst

Algemeen

- Direct na de tweede kerstdag volgt dit jaar een zondag. Deze staat onvermijdelijk in het teken van kerstfeest, misschien zelfs wel in de *schaduw* van kerst. Traditioneel is op deze zondag de evangelielezing uit Lucas 2: 33-40. In dit geval is deze uitgebreid tot vers 22-40. Dit om niet alleen te horen van de vreugde in Jeruzalem, maar ook over het heil voor alle volken (vers 31-32). Deze profetie sluit aan bij die van Jesaja, onder andere in 56: 1-8, de tekst die het thuisleesrooster voor deze zondag aangeeft.
- **Het beste nieuws voor de komende week is: *Andere tijden*.** Dit schilderij (Sieger Köder, 1925-2015) laat Jesaja 11 zien. De profeet duikt op uit grauwte en prikkeldraad. Hij ziet een kind naast een slang, een beer naast een kalf, duiven van vrede. In het Bijbelleesrooster werd Jesaja 11 in de eerste week gelezen, toen als toekomstvisioen. Maar nu: *Andere tijden* breken aan. Andere tijden die om andere keuzes vragen.

Aanwijzingen voor de liturgie

- De kaarsen van Kerst branden al voor de dienst.
- Als lezingen reikt het Oecumenisch leesrooster aan:
Oude testament: Jesaja 61,10-62,3 | alternatief: Jesaja 56,1-8
Psalm: 147,12-20
Brief: Galaten 3,23-4,7
Evangelie: Lucas 2,33-40
- In plaats van de Jesajalezing uit het Oecumenisch leesrooster, 61:10-62:3, lezen we 56:1-8, het gedeelte dat ook thuis gelezen wordt. In aansluiting daarbij wordt de evangelielezing, Lucas 2:33-40 uitgebreid tot vers 22-40.
- Het ***dagleesrooster*** leest de komende week uit Jesaja 56, 57, 58 en 59
- **Liederen:** Zie o.a. het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Jesaja 56: 1-8 is een mooi Bijbelgedeelte op de zondag waarop we zien hoe Simeon Jezus ontmoet in de tempel en zijn profetie uitspreekt. Simeon ziet de tempel in het licht van Jesaja 49: 6 en 52: 10, de lezingen van afgelopen zondag en vrijdag. Dit licht straalt ook in Jesaja 56: 1-8.

Het goede nieuws, waar het de afgelopen weken steeds over ging is niet alleen voor het eigen volk, maar ook voor buitenlanders en buitenstaanders. In deze, hier en daar wat ingewikkelde en breedsprakige perikoop lijkt de profeet te worstelen met deze materie of verplaatst zich in de worsteling van zijn hoorders. Waar hangt het uiteindelijk van af of er plaats voor jou is in Gods huis en Gods hart? Niet van je afstamming, niet van de

voortplanting, maar van een toegewijde houding aan God waarbij je de medemens recht doet.

Waarom worden buitenlanders en eunuchen genoemd? Vaak wordt gewezen op Deuteronomium 23 waar van beide categorieën gezegd wordt dat ze niet in Gods huis mogen komen. Toch is daarmee niet alles gezegd. In beide gevallen is afstamming het probleem als het gaat om het deel hebben aan Gods toekomstplannen. De buitenlander staat er buiten omdat hij geen ouders heeft die bij Gods volk horen, de eunuch mist juist de kinderen die deel krijgen aan Gods toekomst. In het nieuwe verbond draait het niet meer om deze afkomst, maar om innerlijke verbondenheid met God.

Jesaja 56 kan in onze oren een vervreemdende wettische klank hebben, vooral door de grote plaats die de sabbat krijgt. Dat is niet de bedoeling van deze tekst. Wel wordt hier een levenspraktijk getekend die in scherp contrast staat met het onrecht en de sabbatsontwijding in het Jeruzalem van voor de ballingschap, maar de essentie is dat in sabbatsrust en onderlinge gerechtigheid innerlijke verbondenheid met God zichtbaar wordt.

Merk op dat de Ethiopische eunuch die in Jesaja 53 Christus leerde kennen (Handelingen 8) enkele kolommen verderop las over de plaats die de buitenlander en de ontmande bij God krijgen.

Vers 8 tekent de terugkeer van de ballingen en het bijeenbrengen van de gemeente uit alle volken tot één grote beweging.

Christus wordt in dit hoofdstuk niet genoemd. Toch is er alle reden hem in de preek ter sprake te brengen. De beweging die niet-joden en eunuchen een plek geeft is binnen de oudtestamentische context ondenkbaar. Wie de vraag stelt hoe dit mogelijk is krijgt in Lucas 2 antwoord van Simeon: Christus, die de wet volbrengt (vers 21-24) en een zware lijdensweg zal gaan (vers 34,35) brengt de redding voor alle volken.

Om de preek overzichtelijk te houden kan Jesaja 56: 8 als tekst genomen worden.

Maak er geen theoretisch betoog van. Dat landt niet op 'derde kerstdag'. Laat het vooral een uitnodigende preek zijn om het goede nieuws te brengen aan (joden en) niet-joden en om ze aan te sporen de 'vreemdelingen' met het evangelie te zoeken.

Oudjaar

Aanwijzingen voor de liturgie⁷

- In het **daglesrooster** wordt op 31 december en 1-2 januari gelezen uit Jesaja 59.
- **Liederen:** op het rooster Lied van de Maand is voor december gekozen voor het bekende Bonhoefferlied 'Door goede machten trouw en stil omgeven' (zie LB 511).

⁷ tekst: Harrie de Hullu

Bonhoeffer schreef vanuit de gevangenis, zijn positie binnen de verschrikkingen van het Derde Rijk. Nu de wereld al bijna een jaar in de greep is van het coronavirus kunnen we ons iets voorstellen van *gevangenschap*. Kunnen we ons iets voorstellen bij uitzichtloosheid. Juist nu: 'Door goede machten trouw en stil omgeven'. Als de gemeente niet zingen, kijk dan of er een (dubbel)kwartet is die de vierstemmige zetting kan zingen. Of iemand draagt dit lied als gedicht voor, al dan niet met de melodie instrumentaal op de achtergrond.

- Zie ook de rubriek *jaarwisseling* in liedbundels. Voor Jesaja: Zie het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.

Aanwijzingen voor exegese en prediking⁸

Jesaja 59: 21 is een geschikte tekst om over te preken voor wie ook op de oudjaarsavond wil aansluiten bij het leesrooster. Het goede nieuws, dat de profeet sprak en dat door Jezus werkelijkheid wordt, gaat uit de mond van heel zijn volk klinken, van generatie op generatie. Een mooi vervolg op het kerstfeest en tegelijk een mooie tekst met toekomstperspectief voor de jaarwisseling (vgl. Psalm 90).

De achtergrond is in Jesaja 59 een donkere. God lijkt helemaal afwezig. De profeet stoot direct in het eerste vers al door naar de oorzaak: de zonde. Een profetisch geluid dat ook 2020 belicht. Alle ellende die onze wereld dit jaar ervaart heeft de zonde als diepste oorzaak. De belijdenis van 12^{ev} geeft woorden om aan het eind van het jaar ons voor God te verootmoedigen.

Toch is God niet afwezig. Vers 15: 'De HEER zag het'. Zijn ogen gaan over deze wereld. Wie is er nog over die zijn zijde kiest? Een spannende vraag in de kerk die *online gegaan is*. Het antwoord is niet hoopgevend. Maar vers 16b geeft hoop. God brengt redding, en Hij doet dat zonder ons. Denk daarbij aan de redding uit de ballingschap. En in het verlengde daarvan: de geboorte van Jezus de Zoon van God die zonder ons redding brengt. Hieruit ontstaat een mondiale beweging (vers 19a) van uitzonderlijke kracht (19b).

Tegen deze achtergrond klinkt de belofte van een nieuw verbond waarin zonen en dochter profeteren (vers 21). Evenals in hoofdstuk 44 gaat de dienaar (het volk) op de Dienaar (de Messias) lijken. Het volk, samen met de jonge generaties en de komende generaties. Een hoopgevend perspectief als je (vers 15,16) niemand meer ziet die Gods zijde kiest. Jesaja 60:4 ziet ze al aankomen. Maar dat is de tekst voor aanstaande zondag.

Moet dit alles aandacht krijgen in een preek op oudjaarsavond? Misschien niet heel uitgebreid, maar wie de bemoediging van vers 21 wil laten ervaren zal iets van de ontmoedigende context moeten laten zien. Alleen zo komt de tekst tot leven.

In een jaar waarin de kerk – denk ook met name aan de jonge generaties - zo weinig zichtbaar was, zo weinig zichtbaar kon zijn, geeft het geheim van de Geest hoop. Hoe werkte Hij in de gemeente, die maar op beperkte schaal kon samenkomen? Hoe werkte Hij in de

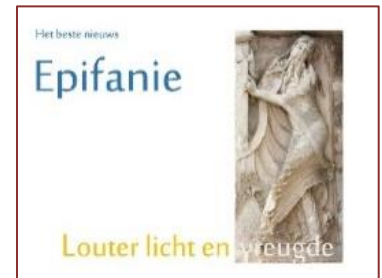
⁸ tekst: Harrie de Hullu

verschillende generaties? En hoe gaat Hij dat doen in 2021? Welk verlangen verwoord je in de preek?

Zondag Epifanie

Algemeen

- Als 25 en 26 december weer achter de rug zijn, is het de kunst om het feest van Kerst voort te laten duren. De Epifaniëntijd is de tijd van de verschijning van de Heer. Het is een mooie periode om met het licht van Kerst het leven van elke dag in te gaan, er mee te oefenen en zondags in de kerk weer aangemoedigd te worden licht te geven.
- De datum van Epifanie is 6 januari. In de kerk wordt Epifanie gevierd op de dichtstbijzijnde zondag, dit jaar 3 januari.
- **Het beste nieuws van de week: *Louter licht en vreugde*.**
Deze week, de laatste week van dit project, laat een dansende Jesaja zien. Na alles wat er in dit lange Bijbelboek gezegd moest worden, is het nu tijd voor stralend licht. De Toekomst gaat open: *Louter licht en vreugde*.
Geen wonder dat Jesaja danst.

Aanwijzingen voor de liturgie

- De kaarsen van Kerst branden voor de dienst al.
- De klassieke openings- of introïtuspsalm voor Epifanie is Psalm 72. De antifoon is ontleend aan Maleachi 3,1 en 1 Kron. 29,12. Om te zingen bij de berijmde psalm: LB 514a.
- Als lezingen reikt het Oecumenisch leesrooster aan:
Oude testament: Jesaja 60, 1-6
Psalm: 72
Brief: Efeziërs 3,1-12
Evangelie: Matteüs 2,1-12
- De traditionele evangelielezing uit Matteüs 2:1-12, die op deze zondag de kersttijd afsluit, wordt in vrijwel alle roosters gecombineerd met Jesaja 60:1-6, waardoor deze perikoop en het hele kerstevangelie in een groots en wijds perspectief komt te staan. Kamelen, koningen en cadeaus zijn de voortekenen van een blije wereld voor en met Christus. De lezing eindigt meestal bij vers 6 maar kan ook langer genomen worden.
- Geef in deze dienst alle ruimte voor Psalm 72. Kijk ook naar de versie uit *Vijftig Psalmen*, in het Liedboek te vinden als 72a. In deze versie kan de psalm ook heel goed in beurtspraak.

- Andere **liederen** zijn te vinden in de rubriek *Epifaniëntijd* in het Liedboek, Gereformeerd Kerkboek of andere bundels. Klassieke liederen voor deze tijd van het jaar, zoals bijvoorbeeld te vinden in Liedboek 515-519, geven een heel goed beeld van het eigene van Epifanie en Epifaniëntijd. Ze kunnen een richtlijn bieden voor de eigen keuze.
- Voor Jesaja: zie het overzicht met liederen bij Jesaja, pagina 26 en verder.
- Het **daglesrooster** leest de komende week uit Jesaja 60, 61, 62, 65 en 66.

Aanwijzingen voor exegese en prediking

Jesaja 60 vraagt er om eerst eens de toon van het hoofdstuk te proeven. Neem de tijd om die op je in te laten werken en woorden te vinden voor de verwondering en vreugde.

Licht staat voor de glorie van God, voor het geluk van mensen. Het is een geliefde metafoor die in het boek Jesaja. Het stralen van het licht staat ook voor het uitdragen van het goede nieuws. Gods licht straalt over Sion, Sion laat het stralen in de wereld, en de wereld komt er op af en 'verkondigt de grote daden van de Heer' (vers 6 slot).

In vers 1-6 klinken twee oproepen. Om te beginnen bij de laatste: Open je ogen en zie ze komen. De oproep herinnert aan de droom waarmee dit adventsproject begon: de dag komt dat de volken samenstromen in Jeruzalem (2: 1-5). Vandaag roept de profeet op de ogen te openen en op te merken. Hij ziet terugkerende ballingen en daar achter de vreemdelingen die meekomen. Ze komen met grote rijkdom. Micha 4 en Jesaja 65 laten zien hoe dit bij het beeld van Jesaja 2 past.

Het perspectief van Jesaja 60 rijkt ver in de tijd, ook al zegt de Heer dat hij het spoedig gaat uitvoeren (60: 22). Nu al is het appel: open je ogen. De beweging begint al in de dagen van de profeet. De christelijke kerk heeft sinds oude tijden de komst van de magiërs in dit kader gezien. In de groei van de christelijke gemeente uit de niet-joden gaat de beweging verder. De profeet roept op om het te zien en je er over te verwonderen.

Dit als ondersteuning van de oproep waarmee hoofdstuk 60 begint: sta op en schitter. Denk bij dit schitteren niet aan je eigen glans, maar aan het licht dat je doorgeeft, het licht van God. De oproep is, evenals die van vers 4 bedoeld voor Sion en weerklinkt in de woorden van de samengestroomde volken. Sprak Jesaja 2:2 over het onderwijs dat God gaf in Sion, nu wordt zijn volk opgeroepen licht te geven. Het allerbeste nieuws, thema van dit project, klinkt tenslotte uit alle monden.

Laat de laatste preek in dit project een bemoediging zijn: het goede nieuws begint in vervulling te gaan, en een oproep: maak het goede nieuws bekend.

Liederen

Afkortingen:

- LB Liedboek (2013)
- GK Gereformeerd Kerkboek 2017
- WK Weerklank
- HH Hemelhoog
- ELB Evangelische Liedbundel
- ZG Zingend Geloven (gevolgd door deel en liednummer)
- TT Tussentijds
- OihV Wonno Bleij, *Ook in het vuur is Hij nabij*.
- IWU René van Loenen, *In wolken uitgesneden*.
- Taizé Zie:
 - het jaarlijkse liedboekje van Taizé.
 - Taizé, *Liederen- en gebedenboek*. Kampen 2008
 - *Adem in ons. Taizé Liederenboek*. Uitg. KokBoekencentrum 2019.
 - https://www.taize.fr/nl_rubrique2667.html

Geluidsopnamen

- voor liederen uit het Liedboek: www.liedboekcompendium.nl
- www.kerkliedwiki.nl
- Ook via het abonnement op LiedboekOnline kunnen midifiles worden beluisterd.

Liederen bij Bijbelteksten

- Zie de indexen in de diverse bundels
- Gebruik de zoekmogelijkheid van Kerkliedwiki: <https://kerkliedwiki.nl/Bijbelboeken> (zoeken op Bijbeltekst).

Liederen bij Jesaja

2,2-5	LB 604 'De eerste dag der week' LB 1016 'Kom, laat ons opgaan' ELB 301 'Heer, Gij hebt dit lieve leven'	ELB 301: Andre Troost, psalmmelodie
2,1-5	WK 36 'Hoger dan men ooit bergen zag'	Ook in ZG2-108, cf Psalm 68
2	LB 771 'Ik weet van een stad die komen zal'	
4,2-6	LB 176 'Om Sions wil zwijg ik niet stil'	
5	ZG1-60 'Ik zing van de wijngaard van Die ik bemin'	t. Muus Jacobse, m. W. Vogel. Mooi met een kleine zanggroep. Zie ook p. 7 in het Bijbelleesrooster voor alledag

5	OihV 52 'Mijn lief plantte een wijngaard aan.'	
6	Chris Tomlin, <i>Almighty</i>	https://www.youtube.com/watch?v=-wsCtmaM1_8
6,14	LB 725 'Gij boden rond Gods troon'	
6,3	LB 404 Sanctus en Benedictus LB 405 'Heilig, heilig, heilig, Heer God almachtig' LB 406a 'Sanctus' LB 406b,c 'Holy, holy, holy' LB 412 'Wij loven U, o God' / Te Deum LB 413 'Grote God, wij loven U' LB 985 'Heilig, heilig, heilig, hemelhoog verheven' GK 185 'Heer, wij loven n aanbidden U' GK 247'Heer God, wij allen loven U'	
6,7	LB 912 'Neem mijn leven, laat het, Heer'	
7	IWU p. 49 'God is ons mensen heel nabij' N.a.v. hfst 7: Taizé 'Bogoroditse Dievo' 1 en 2 (Taizé liederen- en gebedenboek 22-23)	Melodie: <i>Bij Hoog en bij Laag</i> dl 1 nr. 33 www.renevanloenen.nl
8,23	TT 126 'Een stad van vrede zoeken wij'	
9,1-6	WK 102 (HH 122) 'Al wie dolend in het donker' LB 489 'Bethlehem o uitverkoren stad'	Melodie: Engelse carol
9, 6-7	LB 461 'Wij wachten op de koning'	kaarsenlied
11,1	LB 158a 'God zij geloofd uit allemacht' LB 158b 'Een schoot van ontferming' LB 473 'Er is een roos ontloken' LB 493 'Soms breekt uw licht' (NB: beurtzang met voorzang) GK 188 'O Heiland open wijd de poort'	
11,1-10	LB 455 'Het zal geschieden in de laatste dagen' 466 'O wijsheid, daal als vruchtbare taal' 473 'Er is een roos ontloken' HH 127 'Een rijsje is ontsproten'.	Ook in <i>Hoop van alle volken. Zingen met partnerkerken. 2000. Nr. 84</i>
11,6-10	GK 157 'Eens zal er vrede zijn'	
11,2	LB 360 'Kom Schepper, Geest, daal tot ons neer' LB 670 'Kom Schepper God, o heilige Geest' LB 692 'Wij wachten op de Geest beloofd'	
11,9	LB 490 'Heden zult Gij zijn glorie aanschouwen' (NB met voorzang) LB 772 'Jesaja heeft eeuwen geleden voorzien'	
12	LB 153 'Vol vreugde put je water' (NB met voorzang)	

40,1	GK 191 'O hemels licht dat mijn bestaan doorschijnt'	
40, 1-5	LB 439 'Soms breekt uw licht' (NB met voorzang)	
40, 6-7	GK 244 'Alle mensen moeten sterven'	
40,3	LB 158a 'God zij geloofd uit alle macht'	
40, 3-4	LB 456 'Kwam van Godswege'	
40,6-8	LB 315 'Heb dank, o God van alle leven' (zie str. 3) LB 797 'Ach hoe vluchtig, ach hoe nietig' (zie str. 4)	
40, 11	LB 23 'Ik wil van God als van mijn Herder spreken'	
40,12	He's got te whole world in his hands	spiritual
40, 12-31	GK 253 'Wie mat de wateren in zijn holle hand'	
40, 31	GK 229 'Wij zingen God ter ere'	
40,18-22	LB 825 'De wereld is van Hem vervuld'	
40, 28-31	LB 146a 'Laat ons nu vrolijk zingen' LB 146c 'Alles wat adem heeft love de Here'	
42,1-2	LB 531 'Jezus die langs het water liep' (zie o.a. str. 3)	
42,1-7	LB 459 'Ik breng een rechter aan het licht' LB 529 'Mijn dienstknecht, mijn geliefde'	
45, 8	GK 188 ' O Heiland, open wijd de poort'	
49, 8-13	LB 763 'Zij zullen de wereld bewonen'	
49, 8-21	LB 927 'Ik vergeet nooit de mens die ik maakte' ('I will never forget you')	
50, 4-11	LB 548 'Het heeft de heilige behaagd'	
50,6	LB 548 'Het heeft de heilige behaagd'	
52, 7-10	LB 455 'Het zal geschieden in de laatste dagen'	
52, 8-9	LB 749 'Op, waak op! Zo klinkt het luide'	
55, 8-9,11	GK 250 'God is getrouw, zijn plannen falen niet'	
55, 1	LB 327 'Hierheen, dorstigen'	
55,1-7	LB 382 'O alle gij dorstigen, kom tot de stromen'	
55,11	GK 249 'God die was en is en komt'	
57,15	GK 184 'Heer, wij komen vol verlangen'	
58,1-10	LB 537 'Zo spreekt de Heer die ons geschapen heeft'	
58,8	LB 444 'Nu daagt het in het oosten'	
59,9-10	LB 596 'Ontwaak, gij die slaapt' (NB met voorzang)	
59,10-15	LB 859 'Schuldig staan wij voor u, Heer'	
60,1	LB 596 'Ontwaak, gij die slaapt' (NB met voorzang)	
60,1-2	LB 261 'Licht, verlaat ons niet'	

60,1-3	LB 444 'Nu daagt het in het oosten'	
61	LB 176 'Om Sions wil zwijg ik niet stil'	
61,10	LB 596 'Ontwaak, gij die slaapt' (NB met voorzang)	
62, 1	LB 176a 'Om Sions wil zwijg ik niet stil' (canon)	
62, 1, 6-7	GK 192 'In de lente van mijn leven'	
62,1-10	LB 176 'Om Sions wil zwijg ik niet stil'	
62,4	LB 596 'Ontwaak, gij die slaapt' (NB met voorzang)	
62,12	LB 596 'Ontwaak, gij die slaapt' (NB met voorzang)	
65, 17-18	LB 766 'Ik zag een nieuwe hemel zich verheffen'	
65, 17-25	LB 176 'Om Sions wil zwijg ik niet stil' GK 157 'Eens zal er vrede'	
65, 23-25	LB 772 'Jesaja heeft eeuwen geleden voorzien'	
66, 10	LB 535 ^e Verheug u met Jeruzalem (intr. antifoon zondag Laetare)	
66,12-13	LB 811 'Zoals een moeder zorgt' (NB met voorzang)	
Alg / Luc. 4,14-19	Heer Jezus heeft gelezen	Wonno Bleij, <i>Ook in het vuur is Hij nabij</i>. Zoetermeer 2011. Nr. 67. Zie ook het bijbelleesrooster voor alledag, laatste pagina.

Liturgie algemeen

- **De liturgische kleur** van Advent is *paars*. Als de derde zondag echt als *Gaudete* (zie onder) wordt gevierd, dan is de kleur van deze zondag *roze*.
- Voor het aansteken van de adventskaarsen is er een speciale uitgewerkte opzet, in aansluiting bij het projectthema van dit jaar
- **Zorg dat de tijd van Advent** ook echt *Advent* blijft. Vaak wordt Advent ingevuld door *alvast vooruit te grijpen* op Kerst. Dan worden er al kerstliederen gespeeld o.i.d. Maar dat is geen Advent. Pas in de kerstnacht of op de ochtend van 25 december is het kerstfeest, eerder niet.
- **Poëzie:** Een prachtige verzameling poëzie is te vinden in de uitgave *Schriftgedichten. Poëzie bij het kerkelijk jaar*. Een uitgave van Jongbloed, verschenen in 2013 en geredigeerd door Ria Borkent en Jaap de Gier. Bij de afzonderlijke zon-/feestdagen hieronder wordt soms speciaal een van de gedichten genoemd. Daarnaast zijn ook enkele andere suggesties opgenomen.
Ook liederen uit het LB, die misschien (nog) niet gezongen kunnen worden, kunnen heel goed als gedicht worden gelezen/voorgedragen.
- **Liturgisch bloemschikken:** Dé site voor liturgisch (symbolisch) bloemschikken is: www.symbolischschikken.nl
Zie daar onder 'Advent en Kerst' (2020 is een B-jaar).

Liturgie online

- Laat zeker in deze tijd de camera vaak gericht zijn op *liturgische* beelden en handelingen. Bijvoorbeeld het aansteken van de kaarsen. Het gaat daarbij niet om de persoon die aansteekt, maar om het ontvlammende licht.
- Breng ook later regelmatig de brandende kaars(en) in beeld.
- Maak gebruik van de Jesaja-afbeeldingen die in dit project worden aangereikt.
- Kies zoveel als mogelijk is voor *levende* muziek, in de dienst live uitgevoerd, instrumentaal én vocaal, naar de mogelijkheden.
- Wil je muziek laten beluisteren, kies dan voor muziek zonder beeld. Dat klinkt misschien gek, maar beelden waarbij anderen zingen zijn eigenlijk *Fremdkörper*, het is niet van de gemeenschap zoals die ter plekke bijeen is. Bovendien leidt het zien van al die beelden al snel af van dat wat ter plekke gebeurt. Jammer, want de concentratie kan veel beter uitgaan naar de muziek zelf. Is er tekst bij, breng die dan wel in beeld, sober maar mooi vormgegeven, gericht op het luisteren en niet op kijken. De betekenis zit namelijk in de muziek zélf, niet in eventuele beelden daarbij.

